

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

Касьяненко В. О.

Исследовано современное состояние инновационного потенциала Украины. На основе проведенного анализа общих количественных показателей, характеризующих научную и научно-техническую деятельность в Украине, определен уровень развития инновационного потенциала Украины. Выделены возможные направления его дальнейшего использования. Установлено, что развитие инновационной деятельности должно стать неотъемлемой составной частью реформирования экономики страны. Недостаточное внимание к развитию научно-технической сферы приводит к структурной деформации экономики и доминированию низкотехнологических производств, которые маловосприимчивы к научным достижениям и не могут обеспечить повышения конкурентоспособности экономики.

Досліджено сучасний стан інноваційного потенціалу України. На основі здійсненого аналізу загальних кількісних показників, які характеризують наукову та науково-технічну діяльність в Україні, визначено рівень розвитку інноваційного потенціалу України. Встановлено, що розвиток інноваційної діяльності має стати невід'ємною складовою частиною реформування економіки країни. Недостатня увага до розвитку науково-технічної сфери призводить до структурної деформації економіки та домінування низькотехнологічних виробництв, які малосприйнятливі до наукових досягнень і не можуть забезпечити підвищення конкурентоспроможності економіки.

The article explores the current state of innovation potential of Ukraine. The level of Ukraine's innovative potential is determined on the basis of analysis of common quantitative parameters that characterize the scientific and scientific-technical activity in Ukraine. Possible directions for its future usage are outlined. Development of innovative activity as an inalienable component part of country reformation economy is pointed out. Insufficient attention to development of scientific and technical sphere results structural deformation of economy and prevailing low of technological productions. They are little receptive to scientific achievements and can not provide the increase of economy's competitiveness.

Касьяненко В. О.

канд. экон. наук, доц. СумГУ
vokasian@ukr.net

УДК 005.591.6(477)

Касьяненко В. О.

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

У сучасному світі вирішальним фактором забезпечення конкурентоспроможності економіки будь-якої країни є ефективність її інноваційної сфери. Проведені дослідження показали, що неспроможність країни здійснити структурну перебудову економіки відповідно до нового технологічного укладу (чи зволікання з цим) не просто гальмує її розвиток, але й призводить до економічної деградації і відсуває її на периферію світових економічних процесів. Виходячи з цього перехід економіки України на інноваційну модель розвитку є незворотним та безальтернативним. В умовах подолання наслідків світової фінансової та економічної кризи вирішальним чинником нашого національного порятунку мають стати інновації. Враховуючи вище визначене можна цілком впевнено констатувати, що дослідження сучасного стану інноваційного потенціалу України є своєчасним та вкрай актуальним.

Існує доволі значний за обсягом та спектром шар сучасних досліджень цієї проблематики. Не зменшуючи значущості внеску інших дослідників, можна відзначити праці Бажала Ю. [1], Гейця В. [2], Данько М. [3], Крупки М. [4], Федулової Л. [5] та багатьох інших учених. У роботах визначених вчених приділяється значна увага проблемам та перспективам розвитку інноваційної діяльності в Україні, фінансового забезпечення інноваційного процесу, питанням оцінки ефективності державної політики інноваційної діяльності та засобам її підвищення. Безперечно напрацювання визначених вчених є науковим підґрунтям для розроблення інноваційного шляху розвитку України. Разом з тим. Варто акцентувати увагу на тому, що недостатньо уваги в економічній науковій літературі приділено аналізу сучасних тенденцій розвитку інноваційного потенціалу України та можливих напрямів його реалізації.

Мета статті полягає в дослідженні сучасного стану та перспектив розвитку інноваційного потенціалу України.

Відповідно Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», інноваційний потенціал визначається як «сукупність науково-технологічних, фінансово-економічних, виробничо-соціальних та культурно-освітніх можливостей країни (галузі, регіону, підприємства тощо), необхідних для забезпечення інноваційного розвитку економіки» [6]. Виходячи з наведеного визначення, можна виділити наступні складові інноваційного потенціалу країни: фінансова, матеріально-технічна, науково-дослідна, кадрова та ринкова.

При оцінці стану інноваційного потенціалу країни, як правило, використовують загальні кількісні показники, характеризують наукову та науково-технічну діяльність в Україні. Розглянемо їх більш детально.

За даними Державного комітету статистики України, питома вага інноваційно-активних підприємств у 2010 р. становила 13,8 % (у 2008 р., відповідно, – 13 %; а у 2006 р. – 11,23 %) [7]. Тоді як у промислово розвинутих країнах цей показник становить 60–70 % [8].

З огляду на проблему зниження інноваційної активності вітчизняних підприємств, доцільно відстежити динаміку впровадження інновацій на промислових підприємствах України протягом 2005–2010 р. (табл. 1–2).

Як видно з наведених в табл. 2 даних, на сьогодні в Україні спостерігається слабкий рівень впровадження інновацій на промислових підприємствах. Зокрема, питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової у 2010 р. становила 3,8 % загального обсягу промислової продукції. Для порівняння у 2008 р. цей показник становив – 5,9 %, а у 2006 р. – 6,7% [7]. Тобто за цим показником останніми роками спостерігається спадаюча тенденція. Для порівняння, в економічно розвинених країнах цей показник становить 85–90 %, а питома

вага підприємств, що впроваджували інновації, взагалі за період з 2002 по 2009 рік включно скорочувалася значними темпами. І лише за підсумками 2010 р. відбулося незначне збільшення цього показника.

Таблиця 1

Динаміка інноваційної активності промислових підприємств України [7]

Роки	Питома вага підприємств, що займалися інноваціями	Загальна сума витрат	У тому числі за напрямками						
			дослідження і розробки ¹	у тому числі		придбання інших зовнішніх знань ²	підготовка виробництва для впровадження інновацій ³	придбання машин обладнання та програмного забезпечення ⁴	інші витрати
				внутрішні НДР	зовнішні НДР				
%		млн грн							
2005	11,9	5751,6	612,3	X	X	243,4	991,7	3149,6	754,6
2006	11,2	6160,0	992,9	X	X	159,5	954,7	3489,2	563,7
2007	14,2	10850,9	986,5	793,6	192,9	328,4	X	7471,1	2064,9
2008	13,0	11994,2	1243,6	958,8	284,8	421,8	X	7664,8	2664,0
2009	12,8	7949,9	846,7	633,3	213,4	115,9	X	4974,7	2012,6
2010	13,8	8045,5	996,4	818,5	177,9	141,6	X	5051,7	1855,8

¹ з 2007 року сума внутрішніх та зовнішніх НДР.

² до 2007 року придбання нових технологій.

³ з 2007 року показник віднесено до інших витрат.

⁴ до 2007 року придбання машин та обладнання пов'язані з упровадженням інновацій.

Таблиця 2

Впровадження інновацій на промислових підприємствах України за 2005–2010 рр. [7]

Роки	Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, %	Впроваджено нових технологічних процесів, процесів	у т.ч. мало-відходні, ресурсозберігаючі	Освоєно виробництво нових видів продукції, найменувань	З них нові види техніки	Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %
2005	8,2	1808	690	3152	657	6,5
2006	10,0	1145	424	2408	786	6,7
2007	11,5	1419	634	2526	881	11,5
2008	10,8	1647	680	2446	758	5,9
2009	10,7	1893	753	2685	641	4,8
2010	11,5	2043	479	2408	663	3,8

Недостатніми є і показники виконання наукових та науково-технічних робіт в Україні (табл. 3). Незважаючи на зростання за останні 12 років майже у двічі обсягу виконаних інновацій у фактичних цінах (з 4,8 млрд грн до 9,8 млрд грн), їх питома вага у ВВП неухильно

знижується (з 1,13 % до 0,9 %). Хоча, у промислово розвинених країнах світу показник приросту ВВП за рахунок впровадження нових технологій становить 60–90 %. В Україні ж, як бачимо, він складає менше одного відсотка.

У структурі фінансування наукових і науково-технічних робіт спостерігаються суттєві зміни у напрямі скорочення частки бюджетного фінансування. Питома вага коштів Державного бюджету поступово зменшується, тоді як частка коштів підприємств і організацій, найнаймні на протязі останніх двох років, залишилася майже незмінною, а частка іноземного фінансування поступово збільшується. В табл. 4 відображено джерела фінансування інноваційної діяльності в Україні протягом 2005–2010 рр.

Таблиця 3

Обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт в Україні за 2005–2010 рр. [7]

Роки	Всього, у фактичних цінах	У тому числі				Питома вага обсягу виконаних науково-технічних робіт у ВВП
		фундаментальні дослідження	прикладні дослідження	розробки	науково-технічні послуги	
		млн грн				%
2005	4818,6	902,1	708,9	2406,9	800,7	1,13
2006	5354,6	1141,0	841,5	2741,6	630,5	1,00
2007	6100,7	1504,1	1132,5	3303,1	761,0	x
2008	8538,9	1927,4	1545,6	4088,2	977,7	x
2009	8653,7	1916,6	1412,0	4215,9	1109,2	0,95
2010	9867,1	2188,4	1617,1	5037,0	1024,6	0,90

Таблиця 4

Джерела фінансування інноваційної діяльності

Роки	Загальна сума витрат	У тому числі за рахунок коштів			
		власних	державного бюджету	іноземних інвесторів	інші джерела
		млн грн			
2005	5751,6	5045,4	28,1	157,9	520,2
2006	6160,0	5211,4	114,4	176,2	658,0
2007	10850,9	7999,6	144,8	321,8	2384,7
2008	11994,2	7264,0	336,9	115,4	4277,9
2009	7949,9	5169,4	127,0	1512,9	1140,6
2010	8045,5	4775,2	87,0	2411,4	771,9

Що стосується витрат на науково-дослідницькі та дослідно-конструкторські розробки (НДДКР), то у перерахунку до ВВП Україна за цим показником поступається лише економічно розвиненим країнам світу, проте, якщо звернутися до структури цих витрат, то основна частка припадає на державне фінансування, а приватний сектор фінансує приблизно лише третину витрат на НДДКР, в той час як для розвинених країн світу частка приватного сектору у структурі цих витрат є основною. Також слід звернутися до аналізу показників енергомісткості економіки. Зокрема, дослідження Світового Банку показують, що в Україні

найбільш енергомістка економіка у світі у розрахунку на 1 дол. ВВП (наприклад, вітчизняна економіка за даним показником поступається Німеччині у 22 рази), однак катастрофічним є відставання не лише від розвинених країн світу, а й від колишніх республік бывшего СРСР (Росії вітчизняна економіка поступається за цим показником у 16 раз, Білорусі – у 13, а Молдові – у 8).

Зрозуміло, що стрімке подорожчання енергоносіїв протягом кількох останніх років є основною причиною, що робить вітчизняну економіку неконкурентоспроможною на світовій арені, однак, якщо заглибитися до виявлення корінних причин подібної ситуації, то стає зрозумілим, що саме відсутність достатньої мотивації до впровадження інноваційних, у тому числі енергозберігаючих, технологій є основним фактором, який насправді призводить до неконкурентоспроможності економіки країни.

Крім того, проведений аналіз показав наступне: по-перше, сьогодні спостерігається нова хвиля зростання інтернаціоналізації досліджень та розробок, найбільш високі темпи зростання інтернаціоналізації НДДКР спостерігаються в країнах, що розвиваються, особливо в країнах Азії; по-друге, змінилися рушійні сили інтернаціоналізації НДДКР: це здебільшого отримання доступу до зарубіжних інтелектуальних пулів і прискорення процесу технологічного розвитку, а не проблеми адаптації продукту до нових зарубіжних ринків як це було раніше; по-третє, країни, що розвиваються все частіше, ведуть самостійні повноцінні дослідження нарівні з корпораціями з розвинених країн, крім того компанії цих країн, також розміщують свої R&D (Research and Development) філії за кордоном.

Аналізуючи матеріально-технічне забезпечення наукових організацій, варто відмити, що близько 70 % парку наукового обладнання перебуває в експлуатації понад 10 років, у т. ч. чверть – понад 20 років. До 75 % обладнання, призначеного для виконання науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР), має фізичний знос понад 50 %, третина – повністю фізично зношена. Майже 80 % організацій, що виконують НДДКР, оснащені морально застарілим і фізично зношеним обладнанням. При цьому, коефіцієнт оновлення обладнання, за експертними оцінками, не перевищує 1–1,5 % на рік. Критичний стан матеріально-технічного забезпечення наукової і науково-технічної діяльності спричиняє згортання експериментальних досліджень в ряді важливих напрямів насамперед природничих і технічних наук.

Таблиця 5

Чисельність працівників наукових організацій в Україні, тис. чол. [1].

Рік	Чисельність науковців, осіб	Чисельність докторів наук в економіці України, осіб *	Чисельність кандидатів наук в економіці України, осіб
2005	105512	12014	68291
2006	100245	12488	71893
2007	96820	12845	74191
2008	94138	13423	77763
2009	92403	13866	81169
2010	89534	14418	84000

* – починаючи з 2006 р., не звітують організації, які виконували лише науково-технічні послуги

Характеризуючи кадрове забезпечення, варто відмітити, що починаючи з 2004 р. чисельність науковців в Україні постійно зменшується. При цьому чисельність осіб найвищої рівня кваліфікації (докторів і кандидатів наук) за цей же період навпаки збільшується (табл. 5).

Доречи. на відміну від країн Європейського союзу, в Україні, переважна більшість докторів та кандидатів наук зосереджена в науково-дослідних організаціях (90,3 %), що відверто кажучи не сприяє якісному та ефективному використанню нововведень у виробництві.

Отже, Україна зберігає науковий потенціал (насамперед, кадровий) у параметрах, порівнянних із світовими. Однак, існують окремі тенденції його скорочення, які у поєднанні з обмеженням доступності якісної освіти, критичним станом матеріально-технічного забезпечення наукової діяльності можуть призвести до незворотних процесів руйнації вітчизняних наукових шкіл.

За даними досліджень, проведених ООН, на рубежі тисячоліть Україна посідала одне з перших місць у світі за кількістю наукових співробітників, досить високе місце – за індексом розвитку людського потенціалу (75 місце зі 175 країн), а індекс рівня освіченості населення навіть перевищував середній індекс країн східної Європи і СНД [9]. Від СРСР успадковано базу для науково-технічних розробок, а також існує певна кількість потенційно успішних розробок. За кількістю сертифікованих програмістів Україна посідає четверте місце в світі. Вартість кваліфікованої робочої сили – одна з найнижчих у Центральній Європі [10]. Поки що все це не стало ресурсом розвитку України, оскільки до сьогодні ще не розроблено дієвих механізмів ефективного використання потенціалу країни.

ВИСНОВКИ

Аналіз сучасного стану та інноваційної сфери в Україні свідчить про те, що за рівнем інноваційної активності, станом виробництва високотехнологічної продукції, обсягами фінансування науки, розвитком інфраструктури інноваційного підприємництва Україна значно відстає від провідних країн світу.

Незважаючи на слабку розвиненість інноваційного потенціалу, Україна має реальні передумови для його успішного розвитку. Саме тому, завдання національної інноваційної політики полягає в перетворенні існуючих можливостей на ресурс розвитку, що відтворюється. Особлива роль при цьому має відводитися державному регулюванню інноваційних процесів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бажал Ю. М. *Економічна теорія технологічних змін: [навчальний посібник для вузів]* / Ю. М. Бажал. – К. : Заповіт, 2000. – 240 с.
2. Геєць В. М. *Інноваційний шлях розвитку та економічне зростання* / В. М. Геєць // *Інноваційна Україна : науковий збірник*. – 2005. – Вип. 7. – К. : НТУ «КПІ». – С. 38–42.
3. Данько М. *Довгострокові пріоритети інноваційного розвитку економіки України в умовах глобалізації* / М. Данько // *Стратегія економічного розвитку України: наук. зб.* – К. : КНЕУ, 2001. – Вип. 5. – 334 с.
4. Крупка М. І. *Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України* / М. І. Крупка. – Львів : Вид. центр Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2001. – 608 с.
5. Федулова Л. І. *Інноваційна економіка* / Л. І. Федулова. – К. : Либідь, 2006. – 480 с.
6. *Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні : закон України № 433-IV від 16.01.2003 [Електронний ресурс]*. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
7. *Держкомстат України [Електронний ресурс]*. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
8. Гуржій А. М. *Інноваційна діяльність в Україні : монографія* / [А. М. Гуржій, Ю. В. Каракай, З. О. Петренко та ін.]. – К. : УкрІНТЕІ, 2007. – 144 с.
9. Оленець А. Г. *Формування й оцінка інноваційного потенціалу країни [Електронний ресурс]* / А. Г. Оленець. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Aprer/2008_4_1/12.pdf.
10. Хименко О. *Ефективна реалізація інноваційного потенціалу України – шлях до інтеграції у світову економіку [Електронний ресурс]* / О. Хименко. – Режим доступу : <http://in.ukrproject.gov.ua/files/content/487598435730824759328753982.pdf>.